

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗА СТАТТЯМИ БАЛАНСУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Статтю присвячено проблемам формування економічного змісту показників статей балансу підприємства та визначення факторів і напрямів впливу інформаційних показників на управління вартістю підприємства. Запропоновано методичні підходи з проведення аналізу інформаційного змісту балансових статей та визначення їхньої реальної вартості.

Ключові слова: фінансова звітність, статті балансу, інформаційні показники, прибуток, вартість підприємства.

Відомо, що в умовах сучасних ринкових відносин в Україні об'єктивне визначення вартості підприємства напряму залежить від прозорості, достовірності, реальності і повноти інформаційних показників, які відображені у формах фінансової звітності. У зв'язку з цим, виникає необхідність проводити критичний аналіз інформаційного змісту відповідних статей звітів підприємства, щоб визначити наскільки суттєво вони мають можливість вплинути на оцінку вартості підприємства та пов'язані з цим управлінські рішення.

Показники фінансових звітів вітчизняних підприємств аналізуються в працях відомих науковців, таких як І.О. Бланк [7], Ю.А. Верига [8], С.Ф. Голов [9], В.В. Іванієнко [10], Т.С. Клебанова, О.М. Бондар, О.В. Мозенкова [11], О.С. Олексюк [12], А.М. Поддєрьогін [13], А.В. Чупіс [14] та ін. Але на сьогодні існує багато нерозв'язаних проблем щодо інформаційної змістовності статей фінансових звітів, які негативно впливають на адекватність управлінської інформації, що необхідна для оцінки вартості підприємства. Сучасна потреба у вирішенні цих проблем вказує на актуальність цього дослідження.

Одним із основних документів, у якому відображені ключові показники, необхідні для формування управлінських рішень з управління вартістю підприємства, є баланс. Інформаційний зміст статей балансу є основною базою для проведення аналізу. Інформаційна якість балансових статей напряму впливає на якість і результативність аналітичних висновків. Зміни, що відбуваються за статтями балансу, є індикаторами змін у грошовому потоці підприємства за звітний період від операційної діяльності, який розраховується непрямим методом.

Баланс, що існує на теперішній час, відповідно до П(С)БО № 2 [5] за своєю інформаційно-змістовною сутністю є балансом «брутто». Такий баланс має у своєму складі регулюючі статті, які віднімаються від деяких статей балансу, що відображають первинну вартість активу або пасиву з метою визначення їхньої залишкової вартості. Однією з таких статей, чиста вартість якої визначається як різниця між первинною вартістю і вартістю регулюючої статті, є стаття «Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги». Згідно з міжнародними стандартами бухгалтерського обліку (МСБО) дебіторська заборгованість за своїм економічним змістом є активом, що відображається в балансі за чистою

вартістю. Чиста вартість дебіторської заборгованості формується як різниця між загальною сумою дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги і резервом сумнівних боргів.

Відповідно до П(С)БО № 10 «Дебіторська заборгованість» резерв сумнівних боргів створюється на підставі аналізу суттєвої інформації за кожним окремим дебітором [4]. Діюче положення не передбачає винятків з формування резервів за всіма різновидами боргів. Але вимоги П(С)БО № 2 «Баланс» передбачають сепарацію заборгованості. Так, заборгованості, що забезпечуються одержаними векселями, заборгованості за внутрішньогруповими операціями і операціями з пов'язаними сторонами, інша дебіторська заборгованість представлені окремо [5]. Зміст П(С)БО № 2 не заперечує створення резерву сумнівних боргів за цими заборгованостями, але у балансі вони будуть відображені тільки за чистою вартістю, розрахунок якої аналітично здійснюється за межами балансу. Це вказує на інформаційну недосконалість існуючої звітної форми.

У сучасних умовах ринкової невизначеності, наявності економічних криз менеджмент підприємства може мати мотив маніпулювати зі статтями звітної інформацією, тобто займатися «вуальюванням». Таке маніпулювання здійснюється за рахунок відображення засобів або джерел на не відповідних статтях балансу. Іноді практикується згортання сальдо за заборгованостями, тобто сальдо за рахунками розрахунків показують у згорнутому вигляді на відповідних статтях балансу. Вуальювання інформації у річному балансі може бути здійснено списанням нестачі коштів за рахунок залишків, що були виявлені при річній інвентаризації. Вуальювання статей балансу може бути спрямоване на зміни у річному розмірі балансового прибутку. Маніпулювання з прибутком може бути здійснено за рахунок неправильного формування резервів або несписання на фінансовий результат витрат, які належать до звітного періоду.

Закон «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» вимагає використання єдиних підходів до оцінки балансових статей [1], але в сучасних умовах менеджмент підприємства має можливість обійти цю вимогу законодавства за рахунок завуальованого одночасного використання різних оціночних підходів до різних балансових статей.

Таким чином, заміна фактичної інформації по балансових статтях на більш привабливу здійснюється при одночасному використанні об'єктивних, суб'єктивних і книжкових оцінок статей балансу.

Так, статті необоротних активів оцінюються за книжковим підходом, відповідно до даних облікових записів у бухгалтерській документації. Однак за деякими статтями менеджмент може зробити дооцінку або уцінку за власними суб'єктивними розрахунками, виходячи з власного розуміння стану підприємства та цільових показників. При цьому корекція за активами відбувається з необоротними активами, а за пасивами – з власним капіталом.

Завуальована суб'єктивна оцінка може бути використана менеджментом при визначенні резерву сумнівних боргів, а завуальована об'єктивна – при визначенні чистої вартості заборгованостей, які забезпечені векселями.

Облікові оцінки вексельних заборгованостей ускладнюються подвійною природою самого векселя. Виходячи з власної правової природи, вексель – це насамперед боргова розписка, тобто додаткове підтвердження боргу, просте зобов'язання його оплатити. Одночасно відповідно до Закону «Про цінні папери й фондовий ринок» вексель є цінним папером [2, ст. 3]. Залежно від трактування векселя на тому чи іншому етапі угоди визначається і процедура його облікової інтерпретації. Вексель, отриманий від покупця-векселедавця в оплату продажу, звичайно трактується як боргова розписка. Якщо цей вексель потім реалізується, то він традиційно розцінюється як цінний папір. Так само прийнято трактувати й векселі третіх осіб, що проходять через ланцюг індо-саментів. Проблема ускладнюється тим, що Інструкція із застосування Пла-

ну рахунків пропонує відображати усі отримані векселі на одному рахунку [3]. Тому для того, щоб виділити із загальної суми рахунку векселі різної природи необхідно здійснити додатковий аналіз. Тим більше, що цінні папери як фінансові вкладення підлягають оцінці за справедливою вартістю відповідно до П(С)БО № 12 [6].

Дисконтування є невід'ємним атрибутом більшості вексельних операцій. Вексель, отриманий підприємством в обмін на поставку товарів, робіт, послуг, може оцінюватися набагато менше номіналу: його реалізація можлива тільки за мінусом певної суми дисконту. Ця обставина дає можливість менеджменту вуальювати ці статті балансу, за умови використання різних підходів до їхньої оцінки.

Окрім вексельних операцій, дуже специфічним є формування балансових показників за статтею заборгованості пов'язаних осіб. Як відомо, розрахунки між пов'язаними підприємствами не приводять до появи безнадійної заборгованості і як наслідок, до необхідності її списання. Це пов'язано з наявністю загальних економічних інтересів і концентрацією прав власності в руках загальних власників. Тому говорити про резервування сумнівних боргів тут не доводиться. Однак, як правило, взаємні розрахунки пов'язаних осіб відбуваються в єдиній господарській схемі холдингу. Отже цілком можлива наявність у системі міжгосподарського співробітництва в рамках одного холдингу цінних диспропорцій. Викликано це може бути як податковими мотивами, так і необхідністю більш ефективного перерозподілу коштів між задіяними в схемі структурами. Так, якщо ресурси холдингу концентруються на певному стратегічному напрямі, то продаж товарів, робіт, послуг тому підприємству, яке реалізує цей напрям, може здійснюватися за цінами, нижчими від ринкових. Аналогічно можуть здійснюватися розрахунки з підприємством, яке має певні податкові пільги. У цьому разі прибуток, зосереджений у цьому центрі, буде засобом мінімізації консолідованих податкових платежів холдингу. У зворотних ситуаціях буде протилежний ефект – ціни реалізації можуть свідомо завищуватися. У цьому питанні багато що залежить від категорії користувача фінансового звіту. Деякі співвласники, які володіють інформацією про економічні відносини всередині холдингу, можуть не сприймати подібні диспропорції як перевертання звітності. Адже багато в чому їхні інтереси можуть збігатися з інтересами цілісної господарської системи. Це відбувається, коли співвласник одержує непрямі вигоди від неадекватності міжгосподарської заборгованості. Наприклад, якщо підприємство, яке має податкові пільги, є дочірнім, то зростання його прибутковості за рахунок дешевих закупівель у материнського підприємства за допомогою застосування методу участі в капіталі приведе до зростання активів цього материнського підприємства. Це, у свою чергу, підвищує добробут співвласників материнського підприємства. Звичайно, можливі й інші ситуації. Наприклад, власники підприємства, ресурси якого спрямовуються на інші господарські напрями, можуть не сприймати необхідності продажів родинним компаніям за заниженими цінами, оскільки це знижує рівень їхнього добробуту.

Інакше виглядає ситуація з іншими зовнішніми користувачами звітності. Кредитори підприємства, які не пов'язані з ним єдиним холдинговим циклом, мають потребу в адекватній оцінці фінансового стану. Як приклад можна навести банківські структури, які кредитують підприємство, і великі постачальники ресурсів, які працюють на умовах відстрочки платежу. Тому фінансовий аналіз з їхнього боку має проводитися з урахуванням відповідних коригувань сум дебіторської заборгованості пов'язаних сторін.

Слід зазначити, що така аналітична робота має проводитися на базі робочих форм звітності, що розробляються зовнішнім аналітиком самостійно. Втручатися в оригінал звітності підприємства не треба навіть у тому випадку, коли підтверджена наявність описаних проблем. Якщо неадекватність звіту з вище-

описаних причин існує, то офіційно визнавати некоректність самого звіту не можна. Обумовлено це тим, що формально вимоги стандартів не порушені: підприємство маніпулює звітними даними, не виходячи за нормативно встановлені межі.

У разі зваженого аудиторського звіту відповідні коригувальні застереження можуть мати місце тільки у вигляді альтернативного професійного висновку.

Проводячи аналіз балансової статті «Векселі отримані», необхідно виключити з них векселі, які були отримані підприємством за індосаментом. Такі векселі необхідно розглядати як цінні папери і використовувати до них відповідні оціночні підходи.

Наявність векселів, які були придбані незалежно від операцій з продажу товарів, робіт, послуг у складі цієї статті, хоч і відповідає Плану рахунків, але може розцінюватися як порушення вимог П(С)БО № 2, згідно з яким стаття «Векселі отримані» відображає тільки векселі, які були отримані в обмін на реалізацію [5].

У випадках реалізації векселів, які були отримані підприємством від векселедавців, третім особам ці векселі необхідно оцінювати з можливістю дисконту. Розмір дисконту може бути рівним середньозваженій ринковій ставці дисконту або дисконт може бути встановлений відповідно до об'єктивних чи суб'єктивних підходів менеджменту до оцінки цього показника.

Якщо менеджмент підприємства надає до сплати векселедавцю векселі, які були раніше придбані підприємством як цінні папери, то такі векселі треба відносити до дебіторської заборгованості і використовувати по них вимоги П(С)БО № 10 для створення відповідних резервів щодо сумнівних боргів [4].

Указані дії з інформаційними показниками статей балансу необхідно здійснювати разом з коригуванням балансового прибутку та з урахуванням і відображенням змін у показниках статей форм фінансової звітності, які пов'язані з балансом.

Окрім статей балансу, на яких відображаються показники розрахунків за дебіторською заборгованістю із зовнішніми контрагентами є статті, які мають дуже глибокий вплив на інформаційну насиченість балансових показників. До таких статей належать статті, що відображають розрахунки по внутрішніх операціях. Це стаття «Дебіторська заборгованість за розрахунками із внутрішніх розрахунків» і стаття «Поточні зобов'язання за розрахунками із внутрішніх розрахунків» [4].

При проведенні аналізу і оцінки інформаційних показників балансу підприємства необхідно спочатку визначити наскільки споживач результатів оцінки і аналізу має зацікавленість у результатах діяльності підприємства.

У разі наявності інтересу споживач інформації розглядає результати оціночно-аналітичної роботи в комплексі з результатами діяльності підприємства. І якщо у ході аналізу виявлені маніпулювання з цінами по внутрішніх операціях та в межах консолідованої звітності результат за однією операцією буде згладжений за результатом іншої операції.

У випадку відсутності у споживача інформації зацікавленості у результатах діяльності підприємства та комерційних контактів з ним маніпуляції з цінами за внутрішніми операціями можуть бути неприйнятними.

Фіктивне підвищення цін за внутрішніми операціями призводить до фіктивного збільшення прибутку. Якщо це відповідає інтересам користувача звітної інформації і отримані кошти залишаються в розпорядженні підприємства продавця, користувач може все залишити як є. В іншому разі все це вказує на приховане фінансування холдингу, і тому ціни по внутрішніх операціях необхідно визначати відповідно до звичайних цін.

Окрім завищення цін за внутрішніми операціями існують і інші дії, такі як заниження цін по внутрішніх операціях. Фіктивне заниження цін за внутрішніми

ми операціями фіктивно знижує фінансовий результат діяльності підприємства, але це не завжди погіршує фактичні показники фінансового стану підприємства. При існуванні таких операцій холдинг може повертати підприємству різницю коштів. Це може здійснюватися за цивільно-правовими угодами, такими як порука або гарантування.

Таким чином, для отримання реальної інформації про оцінку стану підприємства необхідно додатково проводити дооцінку заборгованостей по внутрішніх операціях відповідно до звичайних цін і при цьому враховувати співвідношення коштів, що спрямовані на потреби холдингу і тих, що підприємство отримує від холдингу.

У випадку неповернення підприємству ресурсів, що були отримані холдингом за допомогою внутрішньої цінової політики, не має потреби знову визначати реальну вартість заборгованості. Це пов'язано з тим, що відображений у звітних формах прибуток відповідає реальному стану підприємства і вказує на те, що корпоративний менеджмент умисно вимиває активи підприємства. Відповідно до цього можливо зробити висновок, що управлінські дії менеджменту холдингу спрямовані на умисне зниження вартості підприємства і при цьому виникає загроза зміни його власників.

Вплив на оцінку вартості підприємства за аналогією можливо здійснювати використовуючи балансові статті поточних зобов'язань за розрахунками із внутрішніх розрахунків. При цьому необхідно здійснювати відповідну оцінку внутрішніх закупівельних операцій відповідно до звичайних цін. Тобто завищені або занижені ціни потребують відповідного коригування. Все це надає можливість сформулювати інформаційний зміст балансових статей правдивим і реальним. Аналіз і оцінку змін інформаційного змісту показників статей балансу необхідно здійснювати разом з урахуванням змін у балансовому прибутку підприємства та у взаємозв'язку зі змінами інформаційного змісту показників статей форм фінансової звітності, які пов'язані з балансом.

Цей напрям досліджень є достатньо перспективним для подальшого визначення та аналізу напрямів і факторів, що здійснюють вплив на оцінку статей звітних форм підприємства та визначення його вартості в умовах невизначеності сучасного ринкового середовища.

Подальші результати дослідження можуть бути використані для удосконалення теоретичної бази та обґрунтування методології функціонування механізму визначення стратегій і розробки технологій їхньої реалізації в системі управління вартістю підприємства.

Список використаної літератури

1. Україна. Закони. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. № 996-XIV від 16.07.1999 р. // www.kiev.rada.ua
2. Україна. Закони. Про цінні папери й фондовий ринок. № 3480-IV від 02.03.2006 р. // www.kiev.rada.ua
3. Україна. Міністерство фінансів. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Наказ від 30 листопада 1999 р. № 291 (із змінами і доповненнями). // www.kiev.rada.ua
4. Україна. Міністерство фінансів. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 «Дебіторська заборгованість». Наказ від 8 жовтня 1999 р. № 237 // www.kiev.rada.ua
5. Україна. Міністерство фінансів. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 2 «Баланс». Наказ від 31 березня 1999 р. № 87 (із змінами і доповненнями) // www.kiev.rada.ua

6. Україна. Міністерство фінансів. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 12 «Фінансові інвестиції». Наказ від 26 квітня 2000 р. № 91. // www.kiev.rada.ua

7. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента / И.А. Бланк; в 2 т.; сер. Библиотека финансового менеджмента. – Вып. 3. – К.: Ника – Центр, 1999. – Т. 1. – 592 с.

8. Верига Ю.А. Звітність підприємств: навч. посібник / за ред. проф. Ю.А. Вериги. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 656 с.

9. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік і фінансова звітність в Україні: навчально-практичний посібник / за ред. С.Ф. Голова. – Д.: ТОВ «Баланс-клуб», 2001. – 832 с.

10. Иваниенко В.В. Финансовый анализ / В.В. Иваниенко. – Х.: Издательский Дом «ИНЖЭК», 2003. – 176 с.

11. Клебатова Т.С. Банкротство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління / Т.С. Клебанова, О.М. Бондар, О.В. Мозенков та ін.; за ред. О.В. Мозенкова. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2003. – 272 с.

12. Олексюк О.С. Системи підтримки прийняття фінансових рішень на макрорівні / О.С. Олексюк. – К.: Наукова думка, 1998. – 508 с.

13. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств: підручник / за ред. проф. А.М. Поддєрьогіна. – К.: КНЕУ, 1999. – С. 264–283.

14. Чупис А.В. Финансовое положение предприятия (оценка, анализ, планирование): науч.-метод. издание / под ред. д-ра экон. наук, проф. А.В. Чуписа. – Сумы: Университетская книга, 1999. – 332 с.

Стаття посвячена проблемам формирования содержания экономических показателей по статьям баланса предприятия и определения факторов и направлений влияния информационных показателей на управление стоимостью предприятия. Предложены методические подходы к проведению анализа информационного содержания балансовых статей и определению их реальной стоимости.

Ключевые слова: *финансовая отчетность, статьи баланса, информационные показатели, прибыль, стоимость предприятия.*

The article is devoted to the problems of economic information generation in the balance-sheet accounting and determines the factors which influence on cost enterprise management. The methodical approaches for analysis of the information content in the balance-sheet accounting and determine they real value is given.

Key words: *financial accountability, balance sheet accounts, information indicators, profits, enterprise value.*

Надійшло до редакції 15.04.2011.